

فرهنگ مدیریت

سال سوم، شماره هشتم، بهار ۱۳۸۴

صفحه ۱۷۹ - ۱۴۷

بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با افت تحصیلی دانش آموزان متوسطه با تعیین سهم عوامل^۱

دکتر ابوالفضل سهرابی^۲

دکتر غلامرضا جندقی^۳

چکیده

در عصر حاضر مدل‌هایی برای افزایش عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها در نظر گرفته شده که رسالت سازمان را با اهداف قابل سنجش و ارزیابی عملکرد به هم پیوند می‌دهند و صرفه جویی، کارایی و اثربخشی در کانون توجه آن‌ها قرار دارد.

سازمان‌های آموزشی اعم از آموزش و پرورش و آموزش عالی از این نظر مهمند که خدمات آن‌ها تمام اقشار جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد و کاهش بهره‌وری آن‌ها هم نوعی خسارت ملی و اجتماعی است؛ بنابراین شناخت عواملی که بهره‌وری این موسسات را کاهش می‌دهند (و در رأس آن‌ها افت تحصیلی)، همواره دغدغه اصلی دست‌اندرکاران این سازمان‌های بزرگ بوده و هست.

افت تحصیلی مختص آموزش و پرورش نیست و دانشگاه‌ها را هم در برمی‌گیرد؛ اما تحقیق حاضر که به بررسی نوع و سهم عوامل اجتماعی اثرگذار بر افت تحصیلی

۱. تاریخ دریافت ۸۳/۱۲/۲۳ تاریخ پذیرش ۸۴/۳/۲۵

۲. استادیار پردیس قم دانشگاه تهران

۳. استادیار پردیس قم دانشگاه تهران

دانش‌آموزان دوره متوسطه پرداخته، از این نظر اهمیت دارد که توانسته است سهم عوامل را با تحلیل ممیزی^۱ مشخص سازد و ۳ متغیر مرتبط با افت تحصیلی را که عبارتند از: میانگین نمرات، برتری رابطه بر قانون در جامعه و تصویر آینده شغلی دانش‌آموزان، شناسایی کند. نتایج این تحقیق، باید مورد توجه دقیق و عمیق دست اندرکاران سازمان‌های آموزش و پرورش و آموزش عالی و مدیران عالی جامعه قرار گیرد تا آن‌ها بتوانند با استفاده از یافته‌ها و پیشنهادهای تحقیق از ضایعات افت تحصیلی و ضایعاتی که به تبع آن بر جامعه تحمیل می‌شود در حد امکان جلوگیری نمایند.

واژه‌های کلیدی:

بهره‌وری، افت تحصیلی، چشم‌انداز جامعه‌پذیری اجتماعی، مدل سرمایه انسانی.

مقدمه

لازمه یک نظام آموزشی مطلوب که تامین‌کننده آینده روشن برای جامعه باشد، برخورداري یکایک افراد آن جامعه از تعلیم و تربیت است، به طوری که تمامی استعدادهای بالقوه شکوفا شده و پرورش یابند. هدف تعلیم و تربیت و توسعه یکسان است، یعنی به وجود آوردن جامعه و اشخاص در حال یادگیری و بر این اساس «یادگیری» توسعه است. (عبدالحمید نفیسی، ۱۳۷۶، ص ۱۵).

توسعه^۲ ابعاد وسیعی از قبیل توسعه سیاسی، توسعه فرهنگی، توسعه اقتصادی و غیره دارد و جوامع را نیز از نظر توسعه به توسعه نیافته^۳ در حال توسعه^۴ و توسعه یافته^۵ تقسیم می‌کنند اما نکته مهم این که به اعتقاد صاحب نظران لازمه توسعه، رشد^۶ است و گرچه این دو واژه معمولاً مترادف به کار برده می‌شوند، اندکی تفاوت دارند؛

1. discriminial analysis
2. development
3. Underdeveloped
4. developing
5. developed
6. growth

مثلاً «رشد اقتصادی» به معنی ازدیاد میزان تولید است، در حالی که غرض از «توسعه اقتصادی» علاوه بر افزایش تولید ملی، تغییرات فنی و سازمانی در چگونگی عمل تولید نیز می‌باشد (علی محمد اقتداری، ۱۳۵۴، ص ۱). پس چنانچه قرار بر توسعه جامعه و به طور مشخص توسعه تعلیم و تربیت باشد، توسعه آموزش و پرورش از مسیر رشد آموزش و یادگیری و برطرف کردن موانع آنها است. اما در برابر کلمه «رشد»، کلمه «افت» قرار دارد که در آموزش و پرورش از واژه افت تحصیلی^۱ استفاده می‌شود. برای افت تحصیلی تعاریف فراوان و متعددی ارائه شده که در صفحات بعد بررسی خواهد شد که یکی از آنها چنین است: افت تحصیلی کاهش عملکرد تحصیلی یا درسی دانش‌آموزان از سطح رضایت بخش به سطح نامطلوب است. (اسماعیل بیابانگرد)

تعریف افت تحصیلی

افت تحصیلی نوعاً فردی را در بر می‌گیرد که مدرسه را ترک می‌کند و با کلاس خود فارغ‌التحصیل نمی‌شود: دیوسک^۲ می‌گوید که استفاده از این تعریف برای سنجش شکست تحصیلی است و چیزی را اندازه‌گیری می‌کند که بر گروهی از دانش‌آموزان در یک دوره از زمان اتفاق می‌افتد و مشخص می‌کند که چه تعداد از کسانی که کلاس معینی را شروع کرده بوده‌اند دچار افت شده‌اند. این نرخ نشان دهنده نسبت دانش‌آموزانی است که مدرسه را قبل از اتمام سال تحصیلی و بدون تمام کردن برنامه دبیرستان ترک می‌کنند، اعم از این که سال بعد برگردند یا خیر. مرکز آمار آموزش و پرورش آمریکا^۳ تعریفی را استفاده می‌کند که مبتنی بر مقایسه دانش‌آموزان در آغاز سال تحصیلی با کسانی است که از تحصیل محروم شده‌اند و از آنجا که دولت‌ها بر روی تعریف افت تحصیلی توافق ندارند، نرخ افت تحصیلی

1. dropout
2. Dusek
3. USDOE

متفاوت می‌باشد. در قالب یک استعاره^۱ یک اتوبوس پر از دانش‌آموزان را در نظر می‌گیریم که مقصد آن فراغت از تحصیل است. آنچه می‌خواهیم بدانیم این است که چند نفر از کسانی که انتظار می‌رفته سوار شوند (ثبت نام کنند) واقعا سوار شده‌اند (ثبت نام کرده‌اند) و چند نفر چهار سال بعد (تعداد سال‌های دوره متوسطه) در ایستگاه فراغت از تحصیل پیاده شده‌اند و زمانی که پیاده شده‌اند کجا رفته‌اند (انصراف، انتقال، یا درج‌زدن)^۲؛ به علاوه چند نفر در طول راه سوار شده‌اند (انتقال از مدارس دیگر یا اعضای که از گروه جدا شده بوده‌اند و برگشته‌اند).

آژانس فرهنگی تگزاس^۳ افت تحصیلی را این چنین تعریف می‌کند: «فردی که بدون عذر موجه یا انتقال مستند غایب است و تا آخر سال به مدرسه بر نمی‌گردد، یا کسی که سال تحصیلی را تمام می‌کند، اما نمی‌تواند در سال تحصیلی آینده ثبت‌نام کند».

گرچه برای محاسبه افت تحصیلی شیوه‌های گوناگون ذکر شده است، در مورد این که کدام یک صحیح است، سردرگمی بسیار وجود دارد. سه معیار به کار رفته در امریکا (تگزاس) برای سنجش افت تحصیلی عبارتند از: نرخ افت، نرخ ترک تحصیل^۴ و نرخ فراغت یا اتمام تحصیل. نرخ افت از طریق تقسیم تعداد افت تحصیلی بر کل ثبت‌نام در کلاس‌های ۷ تا ۱۲ به دست می‌آید. نرخ ترک تحصیل معیاری برای تعداد دانش‌آموزان ثبت نام نکرده در دو مقطع زمانی (کلاس ۹ و کلاس ۱۲) می‌باشد و نرخ فارغ‌التحصیلی نشان دهنده تعداد کسانی است که دیپلم متوسطه یا شبیه آن مثل گواهی GED را می‌گیرند.

افت تحصیلی برای کل جامعه هزینه سنگینی در بر دارد. طبق گزارش IDRA^۵ افت تحصیلی برای ایالت تگزاس ۳۱۹ بیلیون دلار طی سال‌های تحصیلی ۸۶-۱۹۸۵ تا ۹۸-۱۹۹۷ (دوازده سال تحصیلی) بوده است. جوانانی که دچار

1. metaphor

2. Richard L. Hayes

3. The Texas Education Agency

4. attrition

5. Intercultural Development Research Association.

افت تحصیلی می‌شوند فقر، بیکاری، خشم والدین و بزهکاری را تجربه می‌کنند و سه بار بیش از کسانی که دبیرستان را تمام نموده‌اند در خطر فقر قرار می‌گیرند. داده‌ها نشان می‌دهند که متوسط درآمد شخصی کسانی که دبیرستان را تمام می‌کنند، تقریباً دو برابر کسانی است که افت تحصیلی داشته‌اند و درآمد افرادی که درجه کالج دارند، سه برابر افراد دارای افت تحصیلی است. طبق گزارش مرکز اولویت خط مشی عمومی^۱ که حاوی مطالعه‌ای توسط انجمن مدارس می‌باشد ۹۸٪ زندانیان تگزاس دبیرستان را تمام نکرده بوده‌اند و مطالعه دیگر از سوی جفری گروگر^۲ نشان می‌دهد که در واقع رابطه‌ای قوی بین درآمد (سطح دستمزد) و رفتار مجرمانه وجود دارد؛ یعنی هر چه پول به دست آمده توسط جوان مشروع‌تر باشد؛ احتمال ارتکاب جرم کم‌تر خواهد بود. مطالعه اداره آموزش ایالات متحده^۳ نشان می‌دهد که رد شدن در سال‌های اولیه مدرسه شدت خطر بارداری جوانان (دختران) را افزایش می‌دهد؛ به علاوه کسانی که دچار افت شده‌اند، تقریباً نیمی از سرپرستان خانواده‌ها را تشکیل می‌دهند.^۴

اهمیت محیط اجتماعی

افت تحصیلی نتایج اجتماعی و اقتصادی دیگری در زندگی جوانان به دنبال دارد. جوانانی که قبل از فارغ‌التحصیل شدن مدرسه را ترک می‌کنند و آینده مبهمی از نظر استخدام و درآمد بعدی دارند، پیش‌تر مرتکب جرم می‌شوند، و با انواع زیانها از جمله کاهش بهره‌وری و افزایش استرس مواجه می‌شوند. با توجه به اهمیت خطرات افت تحصیلی و در حالی که بیش‌تر تحقیقات حول نقش فرد، خانواده و ویژگی‌های مدرسه چرخ می‌خورند، موج جدید مطالعات

1 . Center for public policy priorities

2 . Jeffrey grogger

3 . U.S.Departmenty Education

4 . Recommendation, Aprill

برنامه‌ریزی کارآمد، موفقیت تحصیلی و رفتارهای شایسته را در جوانان به وجود نمی‌آورند.

وی می‌گوید: همسایگانی که شأن اجتماعی بالایی دارند، این ادراک را زنده می‌کنند که تحصیل هدفمند است؛ کار کردن رفاه به دنبال دارد و وجود ثبات برای خانواده نه یک استثنا بلکه یک هنجار است. وجود همسایگانی با شأن اجتماعی بالا محیطی ایجاد می‌کند که در آن موفقیت در تحصیل هنجاری و نهادینه می‌شود. علاوه بر این، تمدادی از قوم نگاران می‌گویند که محلات فقیر جوی دارند که موفقیت تحصیلی را تضعیف می‌کند.

چشم انداز سرمایه اجتماعی^۱ چشم انداز قبلی را کامل می‌کند اما تأثیر بیشتر آن بر شبکه‌های اجتماعی و جریان اطلاعات و منابع در این شبکه‌هاست. کلمن^۲ سرمایه اجتماعی را به عنوان مجموعه‌ای از روابطی می‌داند که برای جوان (رابطه با بزرگسالانی که والدین او نیستند و نیز شرکت در نهادهای محلی) منبع مهمی از سرمایه اجتماعی است که نه تنها باعث انتقال هنجارها و نگرش‌ها می‌شود، بلکه اطلاعات درباره فرصت‌های اجتماعی، تحصیلی و شغلی را فراهم می‌کند. از منظر رویکرد سرمایه اجتماعی موفقیت تحصیلی به مقدار زیاد به این بستگی دارد که جوان بتواند با نهادهای محلی ارتباط داشته و در شبکه اجتماعی مشارکت داشته باشد؛ اما این سرمایه اجتماعی برای جوانانی مفید است که با همسایگان مفید در رابطه باشند و جوانان می‌خواهند به شبکه‌هایی دسترسی داشته باشند که در آنها افرادی با شأن اجتماعی بالا منابع و اطلاعات تحصیلی سودمند را برایشان فراهم سازند. پس دسترسی به شبکه‌های اجتماعی دارای شان بالا ترجمان دسترسی به سرمایه آموزشی است. برعکس شبکه‌های اجتماعی جوانانی که در مناطق محروم

1. Social Capital Perspective

2. Coleman

زندگی می‌کنند منابع کوچک‌تر، ضعیف و دارای افراد کمتری به عنوان منابع آموزشی هستند.

سرانجام چشم‌انداز کنترل اجتماعی^۱ می‌گوید که جوانان مناطق محروم از این نظر در خطر شکست در تحصیل و مشکلات دیگر هستند که این مناطق بر فعالیت‌های جوان کترلی ندارند. مردمان مناطق مرفه بیش از مردم مناطق فقیر روی منطقه خود سرمایه‌گذاری می‌نمایند و به عنوان نیروهای بالقوه بچه‌ها را از درگیر شدن در رفتارهای مخاطره آمیز باز می‌دارند. وقتی فقر و نابسامانی اجتماعی افزایش می‌یابد، کنترل روی جوان کاهش می‌یابد و بدین ترتیب جوانان مناطق محروم نه تنها از این نظر که با نهادهای اجتماعی ضعیف، سرمایه اجتماعی غیر اثر بخش و کمبود مدل‌های اقتصادی موفق مواجهند، بلکه به این علت که افراد محل در زمان بحران فرهنگی خود را کنار می‌کشند، دچار افت تحصیلی می‌گردند.

عوامل موثر بر محیط اجتماعی

نظریه‌های جامعه‌پذیری جمعی، سرمایه اجتماعی و کنترل اجتماعی می‌گویند که در ورای تاثیر ویژگی‌های فردی و خانوادگی، محرومیت اقتصادی - اجتماعی محل زندگی، خطر افت تحصیلی جوان را افزایش می‌دهند؛ اما در حالی که این فرضیات اساسی تاثیر مضاعف ویژگی‌های منطقه‌ای را منعکس می‌سازند، تاثیر محرومیت محل زندگی بر افراد مختلف یکسان نیست.

بر اساس ساز و کارهای نظری، ویژگی‌های محلی بر شکل‌دهی کیفیت تعامل اجتماعی و ترکیب شبکه‌هایی که جوان‌ها به آن‌ها دسترسی پیدا می‌کنند اثر می‌گذارند و در واقع ویژگی‌های فردی ممکن است تاثیر شرایط محلی را بر افت تحصیلی تعدیل کنند.

چشم انداز تئوریک اثرات محرومیت محلی ترکیب با آنچه «سوال اجتماعی» نامیده می‌شود، فرضیاتی را درباره ماهیت اثرات محلی (محیطی) بیان می‌کند. شرایطی که تاثیرگذار اصلی بر خطر افت تحصیلی اند عبارتند از: تنوع نژادی، جنسیت، موقعیت اقتصادی، اجتماعی، ساختار خانواده، تنوع طول اقامت، تنوع سن و تنوع از نظر دوره تاریخی که از توضیح آن‌ها به دلیل رعایت اختصار خودداری می‌شود^۱.

مدل سرمایه انسانی

مدل سرمایه انسانی بکر^۲ پایه‌ای برای تمام مطالعات اقتصادی پیشرفت تحصیلی است و او رابطه بین مواهب بیولوژیکی، اقتصادی و فرهنگی را که والدین به بچه‌ها می‌دهند و نتایج فرهنگی و اقتصادی را که بچه‌ها بعداً تجربه می‌کنند مشخص ساخته است. تحقیقات تجربی هم نشان داده است که سابقه خانوادگی بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان اثر مهمی دارند و بچه‌های خانواده‌های سالم و با والدینی درس خوانده برای فارغ‌التحصیلی از دبیرستان احتمال بیشتری دارند.

البته موفقیت تحصیلی به عوامل بسیاری بستگی دارد که از جمله عبارتند از: توانایی دانش‌آموز و دیگر ویژگی‌های او، اولویت‌های دانش‌آموز و والدین و ویژگی‌های والدین. بیماری‌های روانی والدین هم یکی از ویژگی‌های والدینی هستند که ممکن است موفقیت تحصیلی دانش‌آموز را به خطر اندازند. برای بررسی تاثیر این بیماری‌ها بر موفقیت تحصیلی از مدلی استفاده می‌شود که نوعاً در مطالعات مربوط به موفقیت تحصیلی به کار گرفته می‌شود و در آن موفقیت تابعی است از ویژگی‌های فردی و خانوادگی و عواملی که خارجی تلقی می‌شوند. تابع آن در زیر نشان داده شده است:

1. Crowder and South,
2. Becker

$$S = s(C, F, E)$$

$$S = \text{موفقیت}^1$$

$$S = \text{تابعی است از}^2$$

$$C = \text{ویژگیهای فردی}^3$$

$$F = \text{ویژگیهای خانوادگی}^4$$

$$E = \text{ویژگیهای برون خانوادگی}^5$$

S نشان دهنده موفقیت تحصیلی، تابعی است از C (عامل فردی)، F (عوامل خانوادگی) و E (عوامل برون خانوادگی) که اگر بیماری‌های والدینی (P) و فردی (I) به آن اضافه شوند تابع به صورت زیر در می‌آید:

$$S = s(C, F, E, P, I)$$

این مدل می‌گوید:

اگر بیماری روانی والدین، محیط خانوادگی را به هم زند، توانایی دانش‌آموز در تحصیل کاهش پیدا می‌کند و چنانچه افزایش این بیماری هزینه تحصیل را بالا ببرد، در هر دو صورت سطح تحصیل با کاهش رو به رو می‌شود. بچه‌های والدینی که بیماری روانی دارند به طور ژنتیک از پیش با وضعیتی نامطلوب مواجه هستند. نتایج تحقیقات روان‌شناسانه هم نشان می‌دهند که ممکن است عواملی با محیط خانوادگی مرتبط باشند و بر موفقیت تحصیلی اثر گذارند. بچه‌هایی که والدین بیمار دارند احتمال بیش‌تری وجود دارد که انزوای اجتماعی، استرس اقتصادی، احترام پایین، سلامت کم و حمایت ناکافی را تجربه کنند که این عوامل مشکلاتی در موفقیت تحصیلی آن‌ها ایجاد می‌نماید.

1. success

2. subject to

3. individual characteristics

4. family characteristic

5. exogenous characteristics

به طور خلاصه این نتیجه حاصل می‌شود که بیماری روانی والدین می‌تواند احتمال افت تحصیلی دانش‌آموز دبیرستانی را افزایش دهد که البته تاثیر بیماری با توجه به نوع بیماری و جنس دانش‌آموز تفاوت می‌کند. دختران مادرانی که افسردگی دارند یا الکلی هستند، بیش‌تر در خطر افت تحصیلی قرار می‌گیرند؛ اما داشتن پدر افسرده احتمال افت تحصیلی دختران را افزایش نمی‌دهد. در مورد مردان به طور کلی تاثیر بیماری روانی والدین بر تمام کردن تحصیل کم‌تر است و افت تحصیلی فقط با بیماری مادر افزایش می‌یابد؛ یعنی بیماری مردان در مقایسه با پدران اثرات منفی بیش‌تری دارد و دختران بیشتر از پسران تحت تاثیر قرار می‌گیرند.

تاثیر سلامت مادران بر تحصیل فرزندان از این نظر جالب توجه است که آن‌ها در مقایسه با پدران در شکل دادن موفقیت تحصیلی فرزندان نقش مهم‌تری دارند. الکلی یا افسرده بودن مادر توانایی او را در کنترل، هدایت و راهنمایی فرزندان محدود می‌کند و ممکن است به اخراج کودک از مدرسه منجر شود. تاثیر قوی بیماری مادران بر دختران هم از این نظر مهم‌تر است که آن‌ها بیش از پسرها به حمایت مادران وابسته‌اند. بیماری روانی بایستی به علت اثراتی که بر خانواده (و نه فقط بر فرد بیمار) دارد مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد، بیماری روانی چشم انداز آینده بیمار و خانواده (هر دو) را ترسیم می‌کند، گرچه آن‌ها زندگی اجتماعی و اقتصادی خودشان را دارند.

اطلاعات به دست آمده اثرگذار بر افت تحصیلی را همان عواملی می‌دانند که باعث موفقیت تحصیلی می‌شوند یعنی^۱:

$$\text{Drop out} = f(C, F, E, P, I)$$

بیان مسأله

چون هدف از انجام دادن این پژوهش بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با افت تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه استان قم است، برای تبیین مسأله، مشکل عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان مرور می‌شود:

الف: از نتایج امتحانات سال اول متوسطه کشور در سال تحصیلی ۸۰ - ۷۹ چنین برمی‌آید که استان قم با ۲۲۰۹۲ نفر شرکت‌کننده، جمعا در خرداد و شهریور، ۱۶۰۶۵ نفر قبولی داشته (۷۲،۷۲٪) و در نتیجه ۲۷،۲۸٪ دانش‌آموزان شرکت‌کننده دچار افت تحصیلی شده‌اند که رقم قابل ملاحظه‌ای است. البته در آن سال، استان قم در میان ۲۹ استان بعد از یزد، تهران، اصفهان، مازندران، کهگیلویه و بویراحمد و سیستان و بلوچستان قرار داشته و در سطح کشور رتبه هشتم را به خود اختصاص داده است.

ب: براساس گزارش سازمان آموزش و پرورش قم در سال تحصیلی ۸۱ - ۸۰ از مجموع ۲۲۱۷۷ نفر شرکت‌کننده در امتحانات سال اول متوسطه ۱۰۵۱۲ نفر در خرداد و ۶۴۳۶ نفر در شهریور قبول و جمعا ۵۲۲۹ نفر مردود شده‌اند؛ یعنی افت تحصیلی آن سال ۲۳٪ بوده و گرچه نسبت به سال قبل (۲۷٪) اندکی کاهش داشته است، همچنان قابل ملاحظه می‌باشد (سازمان آموزش و پرورش استان قم، گزارش شماره ۵۴۶۷۶، مورخ ۸۲/۸/۲۰، ص ۱).

ج: از بررسی نتایج به دست آمده در سال تحصیلی ۸۱ - ۸۰ در مورد دروس نیز می‌توان افت تحصیلی را مشاهده کرد و گرچه در برخی از دروس وضعیت مطلوب بوده (مثلا قرآن، ادبیات عرب، کارگاه مکانیک عمومی)، در بسیاری موارد نیز نرخ افت بسیار زیاد است؛ مثلاً ریاضی (۱)، هندسه (۱)، حسابان (۲) و زبان خارجی (۳) که جدول شماره ۱ گویای این بررسی است.

جدول شماره ۱ - فراوانی دانش‌آموزان سال دوم و سوم متوسطه شرکت کننده در امتحانات پایانی سال تحصیلی ۸۱ - ۱۳۸۰ به تفکیک قبولی و مردودی

سال تحصیلی	درس	شرکت کننده	نتایج	
			قبول	مردود
۸۰ - ۸۱	۱۰۱۱ قرآن (۱)	۱۵۱	۱۵۱	—
	۱۳۸۹ ادبیات عرب	۴۰	۴۰	—
	۱۵۲۰ کارگاه مکانیک عمومی	۱۲۳	۱۲۳	—
	۱۱۹۱ ریاضی (۱)	۳۱۳	۱۵۶	۱۶۱
	۱۱۹۶ هندسه (۱)	۷۲۲	۳۸۱	۳۴۱
	۱۱۹۷ (حسابان) (۲)	۹۳۸	۳۰۸	۶۳۰
	۱۰۷۳ زبان خارجه (۳)	۳۴۸۳	۲۱۲۷	۲۱۲۷

موارد فوق گویای افت تحصیلی در نظام آموزش کشور و به طور خاص در سازمان آموزش و پرورش استان قم است و از آنجا که بر مبنای مطالعات نظری افت تحصیلی از یک طرف می‌تواند توسعه جامعه را مورد تهدید قرار دهد و از طرف دیگر در گرو عوامل اجتماعی باشد، این پژوهش بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با افت تحصیلی در استان قم را وجهه همت خود قرار داده و بر این اساس سؤال اصلی این پژوهش چنین است:

«عوامل اجتماعی مرتبط با افت تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه در استان قم کدامند و این عوامل چه سهمی در افت تحصیلی دارند؟».

اهداف تحقیق

هدف اصلی:

هدف اصلی این تحقیق عبارت است از تعیین نوع و سهم عوامل اجتماعی مرتبط با افت تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه استان قم در سال تحصیلی ۱۳۸۲ - ۱۳۸۱.

اهداف فرعی:

۱ - تعیین نوع عوامل اجتماعی مرتبط با افت تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه استان قم در سال تحصیلی ۸۲ - ۸۱؛

۲ - تعیین سهم عوامل اجتماعی مرتبط با افت تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه استان قم در سال تحصیلی ۸۲ - ۸۱

سوالات تحقیق

الف: سوالات اصلی:

۱. انواع عوامل اجتماعی مرتبط با افت تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه استان قم کدامند؟
 ۲. سهم هر یک از عوامل اجتماعی در افت تحصیلی دانش‌آموزان دوره، متوسطه استان قم چقدر است؟
- ب: سوالات فرعی مربوط به انواع عوامل:
۱. آیا بین نوع استفاده از اینترنت و افت تحصیلی در دوره متوسطه رابطه وجود دارد؟
 ۲. آیا بین میزان استفاده از اینترنت و افت تحصیلی در دوره، متوسطه رابطه وجود دارد؟
 ۳. آیا بین نوع برنامه تلویزیون و افت تحصیلی در دوره متوسطه رابطه وجود دارد؟
 ۴. آیا بین مقدار زمان استفاده از تلویزیون و افت تحصیلی در دوره متوسطه رابطه وجود دارد؟
 ۵. آیا بین نوع استفاده از مطبوعات (روزنامه‌ها و مجلات) و افت تحصیلی در دوره متوسطه رابطه وجود دارد؟
 ۶. آیا بین میزان زمان استفاده از مطبوعات و افت تحصیلی در دوره متوسطه رابطه وجود دارد؟
 ۷. آیا بین اعتیاد اعضای خانواده و افت تحصیلی در دوره متوسطه رابطه وجود دارد؟
 ۸. آیا بین نحوه برداشت دانش‌آموزان از وضعیت اجتماعی جامعه و افت تحصیلی در دوره متوسطه رابطه وجود دارد؟

۹. آیا بین علایق شغلی (اولویت شغلی) دانش‌آموز و افت تحصیلی در دوره متوسطه رابطه وجود دارد؟
۱۰. آیا بین وضعیت شغلی (موجود) تحصیل کرده‌ها و افت تحصیلی در دوره متوسطه رابطه وجود دارد؟
۱۱. آیا بین علایق شغلی (نوع شغل) دانش‌آموزان و افت تحصیلی در دوره متوسطه رابطه وجود دارد؟
۱۲. آیا بین میزان درآمد شغلی تحصیل کرده‌ها و افت تحصیلی در دوره متوسطه رابطه وجود دارد؟
۱۳. آیا بین نحوه گذراندن اوقات فراغت دانش‌آموزان و فراغت تحصیلی در دوره متوسطه رابطه وجود دارد؟
- با توجه به سوالات فوق و سؤالاتی که سهم عوامل مرتبط با افت تحصیلی را مورد پرسش قرار می‌دهند، پرسشنامه ۳۰ سوالی زیر تدوین و به پرسش گذاشته شد:

۱. جنسیت مذکر مونث
۲. پایه تحصیلی (در سال تحصیلی ۸۱-۸۲): ۱. پایه اول ۲. پایه دوم ۳. پایه سوم
۳. نام دبیرستان در سال تحصیلی ۸۱-۸۲:
۴. نام شهر و منطقه یا ناحیه آموزش و پرورش در سال تحصیلی ۸۱-۸۲:
۵. وضعیت تحصیلی در سال ۸۱-۸۲: ۱. پایه اول ۱. قبول ۲. مردود
۲. تعداد دروس مردودی در پایه دوم و سوم: ۱. هیچ ۲. یک درس
۳. دو درس ۴. سه درس و بیشتر
۶. نام رشته تحصیلی در سال دوم و سوم: ۱. علوم تجربی ۲. ریاضی و فیزیک ۳. ادبیات و علوم انسانی
۷. آیا در سال تحصیلی ۸۱-۸۲ به اینترنت دسترسی داشته‌اید؟ ۱. بلی ۲. خیر
۸. نوع استفاده شما از اینترنت بیش‌تر چگونه است؟ (یک مورد را علامت بزنید)
۱. آموزشی ۲. بازی ۳. سرگرمی ۴. سایر نام ببرید:
۹. مقدار زمانی (به طور متوسط) که در هفته صرف اینترنت نموده‌اید چقدر بوده است؟
۱. بیش از ۷ ساعت ۲. بین سه تا پنج ساعت ۳. بین یک تا سه ساعت ۴. کم‌تر از سه ساعت
۱۰. مقدار زمانی که در هفته صرف استفاده علمی از اینترنت نموده‌اید چقدر بوده است؟
۱. بیش از پنج ساعت ۲. بین ۳ تا پنج ساعت ۳. بین یک تا سه ساعت ۴. هیچ
۱۱. کدام یک از برنامه‌های تلویزیونی را بیش‌تر از دیگر برنامه‌ها تماشا می‌کنید فقط یک مورد را علامت بزنید:
۱. علمی - آموزشی ۲. فیلم سینمایی ۳. مذهبی ۴. ورزشی ۵. طنز ۶. سایر

۱۲. زمان مصروفه شما برای تماشای تلویزیون در شبانه روز چقدر است؟

۱. بیش‌تر از سه ساعت ۲. بین دو تا سه ساعت ۳. بین یک تا دو ساعت ۴. کم‌تر از یک ساعت

۱۳. علاوه بر کتاب‌های درسی، بیش‌تر چه نوع مطالبی مطالعه می‌کنید؟

۱. کتاب‌های غیر درسی ۲. روزنامه‌ها ۳. مجلات ۴. سایر

۱۴. کدام یک از مطالب غیر درسی را بیش‌تر مطالعه می‌کنید؟

۱. مذهبی ۲. سیاسی ۳. ورزشی ۴. اجتماعی ۵. علمی ۶. اقتصادی ۷. سایر

۱۵. به طور متوسط در یک هفته، چند ساعت وقت خود را صرف مطالعه‌ی مطالب غیر درسی کرده‌اید؟

۱. بیش از پنج ساعت ۲. بین سه تا پنج ساعت ۳. کم‌تر از سه ساعت ۴. بین یک تا دو ساعت ۵. کم‌تر

از یک ساعت

۱۶. مطالعه مطالب غیر درسی را در کجا انجام می‌دهید؟

۱. منزل شخصی ۲. کتابخانه عمومی ۳. کتابخانه مدرسه ۴. سایر

۱۷. وجود فرد معنادار در خانواده‌ی دانش‌آموز، چه نوع تأثیری بر تحصیل او می‌گذارد؟

۱. هیچ ۲. بر ارتباط اجتماعی اثر منفی می‌گذارد

۳. آرامش فکری دانش‌آموز را بر هم می‌زند ۴. آرامش تمام اعضای خانواده را مختل می‌کند

۱۸. میزان سهم اعتیاد برخی از اعضای خانواده دانش‌آموز، در بر هم زدن آرامش فکری او چقدر است؟

۱. زیاد ۲. متوسط ۳. کم ۴. هیچ

۱۹. وضعیت اجتماعی جامعه‌ی خود را چگونه می‌بینید؟

۱. فقط کسانی که تلاش بیش‌تری می‌کنند موفق‌ترند ۲. تلاش فردی و رابطه هر دو لازمه موفقیت هستند

۳. گاهی رابطه بر قانون برتری پیدا می‌کند ۴. فقط با داشتن رابطه (پارتنری بازی) کارها انجام می‌شود

۲۰. چنانچه در جامعه رابطه بر قانون برتری داشته باشد، چقدر در نتیجه تحصیلی دانش‌آموز اثر می‌گذارد؟

۱. بسیار زیاد ۲. زیاد ۳. کم ۴. خیلی کم ۵. هیچ

۲۱. چه نوع شغلی را برای آینده خود مناسب‌تر می‌دانید؟

۱. پزشکی ۲. مهندسی ۳. معلمی ۴. شغل آزاد ۵. سایر

۲۲. علاقه به شغل مورد نظر چقدر در شما انگیزش (در تحصیل) به وجود می‌آورد؟

۱. خیلی زیاد ۲. زیاد ۳. کم ۴. خیلی کم ۵. هیچ

۲۳. برای چه منظور درس می‌خوانید؟

۱. من فقط برای کسب اعتبار اجتماعی درس می‌خوانم ۲. من فقط برای کسب درآمد تحصیل می‌کنم

۳. من برای کسب درآمد و اعتبار اجتماعی به تحصیل پرداختم ۴. من با اجبار والدینم درس می‌خوانم

۲۴. آینده شغلی خود را چقدر روشن می‌بینید؟

۱. خیلی زیاد ۲. زیاد ۳. کم ۴. خیلی کم

۲۵. مشاغل افراد زیر را با توجه به اولویتی که برای آن‌ها قایل هستید از ۱ تا ۵ درجه بندی کنید:

۱. پزشک ۲. مهندس ۳. معلم ۴. کارمند ۵. شغل آزاد

۲۶. تا چه اندازه وضعیت شغلی تحصیل کرده‌ها بر کیفیت تحصیل شما موثر بوده است؟

۱. خیلی زیاد ۲. زیاد ۳. کم ۴. خیلی کم

۲۷. میزان تأثیر درآمد شغلی تحصیل کرده‌ها در نحوه تحصیل شما چقدر بوده است؟

۱. خیلی زیاد ۲. زیاد ۳. کم ۴. هیچ

۲۸. اوقات فراغت خود را چگونه می‌گذرانیدی؟

۱. حضور در پایگاه بسیج ۲. در کتابخانه ۳. حضور در باشگاه‌های ورزشی ۴. در منزل
 ۵. در کتابخانه و باشگاه ورزشی ۶. در پایگاه بسیج و کتابخانه ۷. سایر

۲۹. مقدار زمانی که به عنوان اوقات فراغت در هفته در نظر می‌گیرید چقدر است؟

۱. بین هشت تا ده ساعت ۲. بین سه تا پنج ساعت ۳. بین پنج تا هفت ساعت ۴. کمتر از سه ساعت

۳۰. کدام یک از طبقات زیر الگوی مورد علاقه شما است؟

۱. ورزشکاران ۲. روحانیون ۳. کسبه و بازاریان ۴. هنرمندان ۵. معلمان ۶. سایر نام ببرید.....

البته این پرسشنامه پس از اجرای مطالعه مقدماتی^۱ نهایی شد یعنی ابتدا ۶۰ پرسشنامه در ۹ دبیرستان انتخاب شده برای مطالعه مقدماتی توزیع گردید که ۵۶ عدد از آن‌ها دریافت گردید و نتیجه آزمون کرونباخ نشان داد که ضریب آلفای مورد نظر ۷۶٪ بوده است؛ یعنی پرسشنامه از پایایی قابل قبولی برخوردار بوده است. ضمناً در زمینه تست روایی هم از متخصصین نظر خواهی به عمل آمد. نتیجه، تغییرات جزئی در پرسشنامه بود. جدول زیر توزیع فراوانی دبیرستان‌های انتخاب شده برای مطالعه مقدماتی را نشان می‌دهند:

جدول شماره ۵: توزیع فراوانی دبیرستان‌های انتخاب شده در مطالعه مقدماتی

ردیف	دبیرستان نواحی	ناحیه ۱	ناحیه ۲	ناحیه ۳	ناحیه ۴	جمع
۱	پسرانه	۱	۱	۱	۱	۴
۲	دخترانه	۱	۱	۱	۲	۵
	جمع	۲	۲	۲	۳	۹

۳- جامعه آماری

جامعه آماری پژوهش سازمان آموزش و پرورش استان قم است که دارای چهار ناحیه و سه منطقه می‌باشد و در نواحی و مناطق دبیرستان‌های نظری غیر بزرگسال در سال ۸۱-۸۲ دایر بوده است. جدول زیر فراوانی دبیرستان‌ها را نشان می‌دهد:

ناحیه - منطقه جنس	ناحیه ۱	ناحیه ۲	ناحیه ۳	ناحیه ۴	منطقه جعفریه	منطقه خلجستان	منطقه کهک	جمع	درصد
پسرانه	۱۶	۱۱	۱۸	۳۰	۳	۲	۲	۸۲	۴۷
دخترانه	۲۰	۱۲	۲۴	۲۹	۳	۲	۳	۹۳	۵۳
جمع	۳۶	۲۳	۴۲	۵۹	۶	۴	۵	۱۷۵	۱۰۰
درصد	۲۵.۵	۱۳	۲۴	۳۴	۳.۳	۲.۳	۲.۸	۱۰۰	۱۰۰

توزیع جمعیت دانش‌آموزی در جدول زیر منعکس شده است.

جدول شماره ۷: فراوانی درصد جمعیت دانش‌آموزی دوره متوسطه نظری در سال تحصیلی ۸۱-۸۲ (اسلامان آموزش و پرورش استان قم، واحد فناوری اطلاعات، گزارش مورخ ۸۲/۱۲/۱۹)

ناحیه - منطقه پایه	ناحیه ۱	ناحیه ۲	ناحیه ۳	ناحیه ۴	منطقه جعفریه	منطقه خلجستان	منطقه کهک	جمع	
فراوانی	۴۰۱۸	۴۴۹۴	۵۶۰۵	۴۳۷۵	۳۳۱	۱۹۲	۳۲۱	۱۹۳۳۶	اول
درصد	۸	۹	۱۳	۹	۰.۶	۰.۴	۰.۵	۴۰	
فراوانی	۲۶۰۴	۲۵۰۶	۳۳۲۷	۳۱۴۹	۲۰۶	۹۲	۱۸۵	۱۳۰۸۹	دوم
درصد	۵	۵	۷	۶	۰.۴	۰.۱	۰.۴	۲۴	
فراوانی	۲۵۵۵	۲۲۴۰	۲۹۱۸	۳۳۱۵	۲۰۰	۱۱۹	۱۴۲	۱۱۴۸۹	سوم
درصد	۵	۴.۵	۶	۷	۰.۳	۰.۲	۰.۳	۲۳	
فراوانی	۱۴۸۲	۱۱۴۶	۱۵۷۶	۲۱۲۰	۹۴	۵۶	۸۲	۶۵۵۶	پیش دانشگاهی
درصد	۳	۲	۳	۴	۰.۱	۰.۱	۰.۱	۱۳	
فراوانی	۱۰۶۵۹	۱۰۳۸۶	۱۳۴۴۶	۱۲۹۵۹	۸۳۱	۴۵۹	۷۳۰	۴۹۴۷۰	جمع
درصد	۲۱	۲۰.۵	۲۹	۲۶	۱.۴	۰.۸	۱.۳	۱۰۰	

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی جامعه آماری

جامعه آماری شامل دو گروه دانش‌آموزان و مدیران می‌باشد. جدول شماره ۸ گروه اول آن یعنی جمعیت دانش‌آموزان را منعکس می‌نماید.

جدول شماره ۸: جمعیت دانش‌آموزان استان قم در سال تحصیلی ۸۲ - ۱۳۸۱

ناحیه - منطقه پایه	ناحیه ۱	ناحیه ۲	ناحیه ۳	ناحیه ۴	منطقه جعفریه	منطقه خلجستان	منطقه کهنک	جمع	درصد	اول	
										پسر	دختر
	۲۰۳۸	۲۳۵۴	۲۷۰۲	۱۹۹۹	۱۶۶	۱۳۵	۱۹۶	۹۵۹۰	۲۲	پسر	
	۱۹۸۰	۲۱۴۰	۲۹۰۳	۲۳۷۶	۱۶۵	۵۷	۱۲۵	۹۷۴۶	۲۳	دختر	
	۴۰۱۸	۴۴۹۴	۵۶۰۵	۴۳۷۵	۳۳۱	۱۹۲	۳۲۱	۱۹۳۳۶	۴۵	جمع	
	۹۵۷	۱۰۰۷	۱۲۸۵	۱۴۸۶	۸۵	۴۱	۹۹	۴۹۶۰	۱۲	پسر	دوم
	۱۶۴۷	۱۴۹۹	۲۰۶۲	۱۶۶۳	۱۲۱	۵۱	۸۶	۷۱۲۹	۱۷	دختر	
	۲۶۰۴	۲۵۰۶	۳۳۴۷	۳۱۴۹	۲۰۶	۹۲	۱۸۵	۱۲۰۸۹	۲۹	جمع	
	۹۴۴	۸۲۰	۱۰۹۴	۱۶۷۲	۶۰	۶۴	۶۵	۴۷۱۹	۱۱	پسر	سوم
	۲۵۵۵	۲۲۴۰	۲۹۱۸	۳۳۱۵	۲۰۰	۱۱۹	۱۴۲	۱۱۴۸۹	۲۶	دختر	
	۳۹۳۹	۴۱۸۱	۵۰۸۱	۵۱۵۷	۳۱۱	۲۴	۳۶۰	۱۹۲۶۹	۴۵	جمع	
	۵۲۳۸	۵۰۵۹	۶۷۸۹	۵۶۸۲	۴۲۶	۱۶۳	۲۸۸	۲۳۶۴۵	۵۵	پسر	چهارم
	۹۱۷۷	۹۲۴۰	۱۱۸۷۰	۱۰۸۳۹	۷۳۷	۴۰۳	۶۴۸	۴۲۹۱۴	۱۰۰	دختر	
	۲۱	۲۱۰۵	۲۸	۲۵	۲	۱	۱۰۵	۱۰۰	۱۰۰	جمع	

گروه دوم جامعه که مدیران دبیرستان‌های منتخب را در برمی‌گیرد، در جدول شماره ۹ منعکس شده‌اند.

جدول شماره ۹: فراوانی دبیرستان‌های انتخاب شده که مدیران آن‌ها مورد سوال واقع شده‌اند.

ناحیه - منطقه پایه	ناحیه ۱	ناحیه ۲	ناحیه ۳	ناحیه ۴	منطقه جعفریه	منطقه خلجستان	منطقه کهنک	جمع	درصد
پسر	۵	۴	۵	۷	۱	۱	۱	۲۴	۴۷
دختر	۷	۵	۷	۵	۱	۱	۱	۲۷	۵۳
جمع	۱۲	۹	۱۲	۱۲	۲	۲	۲	۵۱	۱۰۰

۴- داده‌های مورد نیاز

- داده‌های مورد نیاز این تحقیق عبارت بوده‌اند از:
۱. آمار تعداد دبیرستان‌های دوره متوسطه نظری استان قم در سال تحصیلی ۸۲-۸۱
 ۲. آمار تعداد دانش‌آموزان دبیرستان‌های متوسطه نظری که در سال تحصیلی ۸۲-۸۱ در امتحانات پایان سال شرکت دارند؛
 ۳. آمار دانش‌آموزان مردودی سال اول متوسطه در سال تحصیلی ۸۲-۸۱
 ۴. آمار دانش‌آموزان مردودی در حداقل یک درس در سال دوم یا سوم متوسطه در سال تحصیلی ۸۲-۸۱
 ۵. آمار مدیران دبیرستانهای دوره متوسطه نظری در سال تحصیلی ۸۲-۸۱

۵- حجم نمونه

حجم نمونه با توجه به فرمول $n = \frac{z^2 pq}{d^2}$ و ضریب اطمینان ۹۵٪ و اختلاف ۳٪ باید ۷۵۶ نفر محاسبه می‌شود؛ ولی با به حساب آوردن ۱۰٪ ریزش تعداد ۸۷۰ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند^۱.

روش اجرا

پس از انتخاب نمونه‌ها پرسشنامه‌ها در اختیار آنان قرار گرفته و در یک جلسه توجیهی راهنمایی‌های لازم ارائه شده و پرسشنامه‌ها پس از تکمیل توسط پاسخگویان جمع‌آوری شده‌اند. ضمناً متغیرهای ناخواسته کنترل گردیده‌اند. در ارتباط با اطلاعات مورد نیاز مربوط به دانش‌آموزان از مدیران یا کارکنان مراکز آموزشی و بخش رایانه اطلاعات لازم در اختیار پژوهشگران قرار گرفته است.

۱. پاسخ‌های استفاده شده در این تحقیق ۸۲۷ عدد بوده‌اند.

زمان اجرا: جمع‌آوری داده‌های این تحقیق در سه ماهه اول سال ۱۳۸۳ انجام شده است.
مکان اجرا: مکان جغرافیایی تحقیق ۴ ناحیه آموزش و پرورش در سطح شهر قم
و سه منطقه جعفریه، خلجستان و کهک را شامل شده است.

طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل داده‌ها

در طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل داده‌ها به ترتیب زیر عمل شده است:
الف: برای طبقه‌بندی ویژگی‌های جامعه آماری از شاخص‌های آمار توصیفی از قبیل جداول فراوانی، درصد، نمودارها و ... استفاده شده است.
ب: برای تعیین رابطه بین عوامل مرتبط با افت تحصیلی با توجه به دو دسته قبولی و مردودی دانش‌آموزان آزمون خنثی دو (کای اسکوئر) به کار گرفته شده است.
ج: برای تعیین سهم عوامل اجتماعی در افت تحصیلی از تحلیل ممیزی^۱ بهره‌برداری شده است.

تجزیه و تحلیل متمایز کننده (ممیز) مانند رگرسیون چند متغیری است، که به شرایط خاصی محدود و ملاک درک عضویت گروهی از افراد است نظیر گروهی از زنان در برابر گروهی از مردان، دانش‌آموزان موفق در مقابل دانش‌آموزان ناموفق یا مهندسان در برابر پزشکان، در معادله تجزیه و تحلیل متمایز کننده (ممیزی) نمره‌های آزمودنی‌ها در متغیرهای پیش‌بینی کننده به منظور پیش‌بینی گروهی که به آن تعلق دارند به کار می‌رود. این روش تجزیه و تحلیل، روش دقیقی است که همه اطلاعات مورد نیاز را در یک بررسی آماری در یک زمان تجزیه و تحلیل می‌کند و دارای مزایای خیلی زیادی است ولی استفاده از آن به مشورت با یک متخصص آمار نیاز دارد. (علی دلاوری، صص ۲۱۳ - ۲۱۲)

ضمناً در این پژوهش برای طبقه‌بندی داده‌ها و اجرای آزمون‌ها و تهیه گزارش‌های مربوط از نرم‌افزار SPSS استفاده لازم به عمل آمده است.

۴-۱: نتایج در رابطه با سوال شماره ۴:

«آیا بین مقدار زمان استفاده از تلویزیون و افت تحصیلی در دوره متوسطه رابطه وجود دارد؟»، عنوان سوال شماره ۴ تحقیق است که سوال شماره ۱۲ پرسشنامه: «زمان مصروفه شما برای تلویزیون در شبانه روز چقدر است؟» پاسخ‌های دانش‌آموزان را گردآوری نموده است و از بررسی آن‌ها برمی‌آید که بین میزان تماشای تلویزیون و افت تحصیلی هم رابطه وجود دارد؛ یعنی گر چه ۴۰،۸٪ دانش‌آموزان قبولی کم‌تر از یک ساعت در شبانه روز به تماشای تلویزیون گذرانده‌اند؛ این عدد در مورد مردودی‌ها ۷،۷٪ بوده و این نسبت در مورد استفاده بیش از ۳ ساعت در روز هم صادق است؛ یعنی قبول شدگان (۳۵،۲٪) کمتر از مردودین (۴۲،۲٪) وقت خود را صرف تماشای تلویزیون نموده‌اند.

۵-۱: سوال شماره ۵ تحقیق:

«آیا بین نوع استفاده از مطبوعات (روزنامه‌ها و مجلات) و افت تحصیلی در دوره متوسطه رابطه وجود دارد؟ بررسی‌ها نشان می‌دهند که دانش‌آموزان قبولی بیش‌تر به مطالعه منابع علمی گرایش نشان داده‌اند (۲۰،۶٪) و دانش‌آموزان مردودی در این مورد درصد کم‌تری دارند (۱۵،۵٪)؛ اما در مورد مطالب و منابع ورزشی گرایش دانش‌آموزان قبولی کم‌تر است (۱۹،۱٪) و گرایش دانش‌آموزان مردودی بیش‌تر می‌باشد (۲۸،۳٪). آزمون‌خی‌دو نیز این تفاوت را تایید می‌کند (در سطح ۲۹٪).

-مراجعه به یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بین انتخاب مکان مطالعه مطالب و منبع غیر درسی و افت تحصیلی رابطه معناداری وجود ندارد و دانش‌آموزان قبولی و مردودی در این رابطه وضعیت مشابهی داشته‌اند و براساس داده‌ها منزل توسط دو گروه ترجیح داده شده است و بیش از ۸۰٪ از پاسخگویان این مکان را برای مطالعه انتخاب کرده‌اند. ذکر این نکته لازم است که کم‌ترین انتخاب متعلق به کتابخانه‌های واحدهای آموزشی بوده است (۰،۷٪ برای قبولی‌ها و ۱،۷٪ برای مردودی‌ها) که به نظر

می‌رسد کتابخانه مدارس برای مطالعه کتاب‌ها و منابع غیر درسی اعم از مذهبی، سیاسی، علمی، اجتماعی، ورزشی و اقتصادی مکان مناسبی نمی‌باشد.

۶-۱: نتایج حاصل از بررسی سوال شماره ۶:

آیا بین میزان زمان استفاده از مطبوعات و افت تحصیلی در دوره متوسطه رابطه وجود دارد؟

مراجعه به یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بین نظرات دانش‌آموزان قبولی و مردودی از نظر زمان مصرف شده برای مطالعه مطالب غیر درسی و مطبوعات تفاوت معناداری وجود ندارد. این امر حاکی از آن است که این گونه فعالیت‌های غیردرسی در سرنوشت تحصیلی دانش‌آموز نقش تعیین کننده‌ای نداشته است. بنابراین می‌توان استنباط کرد که منابع درسی و غیردرسی با هم هماهنگ نیستند؛ یعنی مطالب آن‌ها همپوشی لازم را ندارد.

۷-۱: نتایج حاصل از بررسی سوال شماره ۷:

آیا بین اعتیاد اعضای خانواده و افت تحصیلی در دوره متوسطه رابطه وجود دارد؟ در این مورد یعنی میزان رابطه اعتیاد برخی از اعضای خانواده با افت تحصیلی، با توجه به یافته‌های تحقیق تفاوت دیدگاه‌های دانش‌آموزان قبولی و مردودی معنادار است و قبولی‌ها بیش‌تر وجود فرد معتاد را موجب برهم خوردن آرامش فکری و تاثیر منفی بر ارتباط اجتماعی می‌دانند. نیز در ارتباط با سهم اعتیاد برخی از اعضا خانواده در برهم زدن آرامش فکری دانش‌آموزان، یافته‌ها دلالت بر این دارند که بین دیدگاه‌های قبولی‌ها و مردودین تفاوت معنادار وجود دارد و گرچه هر دو گروه به صورت چشمگیر (بیش از ۶۸٪) گزینه زیاد را انتخاب نموده‌اند، قبولی‌ها بیش‌تر بر این نکته تاکید داشته‌اند.

۸-۱: نتایج حاصل از بررسی سوال شماره ۸:

«آیا بین نحوه برداشت دانش‌آموزان از وضعیت اجتماعی جامعه و افت تحصیلی رابطه وجود دارد؟».

داده‌های مربوط به این سوال نشان می‌دهند که تفاوت معنی‌داری بین دیدگاه‌های دو دسته از دانش‌آموزان قبولی و مردودی در رابطه با وضعیت اجتماعی جامعه به چشم می‌خورد و گرچه هر دو دسته وجود رابطه را بر موارد دیگر ترجیح داده‌اند؛ اما در موارد دیگر هم تفاوت بین دیدگاه‌ها دیده می‌شود.

مراجعه به یافته‌ها نشان می‌دهد که هر دو گروه قبولی و مردودی برتری رابطه بر قانون را در جامعه مورد تایید قرار داده‌اند (۷۳٪ از قبولی‌ها و ۷۶٪ از مردودی‌ها) و گزینه زیاد و بسیار زیاد را علامت زده‌اند. نتایج آزمون خی‌دو موید شباهت نظرات این دو گروه نسبت به این پدیده اجتماعی است.

تلاش برای حذف این عامل از بستر پدیده‌های اجتماعی و کوشش برای فرهنگ‌سازی سلامت ذهنی دانش‌آموزان در این زمینه امر قابل ملاحظه‌ای است.

درخصوص علت درس خواندن دانش‌آموزان و ارتباط این مسأله با مسائل اجتماعی و خانوادگی، این پژوهش‌گام‌هایی را برداشته است و در سوال شماره ۲۳ چهار گزینه در ارتباط با علت درس خواندن مطرح نموده است. مراجعه به یافته‌ها نشان می‌دهد که اولاً: در انتخاب علت درس خواندن بین دو گروه قبولی و مردودی تفاوت چشمگیر وجود دارد و هر دو گروه بیش‌تر به کسب درآمد و اعتبار اجتماعی می‌اندیشند؛ اما در این زمینه قبولی‌ها این گزینه را بیش‌تر ترجیح داده‌اند. ادامه بررسی نشان می‌دهد در بقیه گزینه‌ها مردودی‌ها نسبت به قبولی‌ها پیشی گرفته‌اند. چنانچه دیدگاه دانش‌آموزان از قبولی و مردودی نسبت به علت تحصیل متفاوت باشد، هماهنگ کردن دیدگاه مردودی‌ها با قبولی‌ها تاثیر خود را در کاهش افت تحصیلی خواهد داشت.

یافته‌ها نشان می‌دهد که الگوی اجتماعی مسلط نزد هر دو گروه قبولی الگوی خارج از گزینه‌های پیشنهادی تحقیق بوده است و حال آن‌که الگوی مسلط مردودی‌ها را طبقه ورزشکاران تشکیل داده است. از طرف دیگر مراجعه به آزمون خی‌دو تفاوت معنی‌داری را بین دیدگاه‌های دو گروه در انتخاب الگوی اجتماعی نشان می‌دهد.

بنابراین تلاش برای فرهنگ سازی روی الگوی مورد قبول گروه قبول شدگان، تاثیر خاصی بر کاهش افت تحصیلی خواهد داشت.

۹-۱: نتایج حاصل از بررسی سؤال ۹: آیا بین علایق شغلی دانش آموز و افت تحصیلی رابطه وجود دارد؟

بین خواسته شغلی و اولویت های شغلی بین دانش آموزان قبول و مردود تفاوت معنی داری وجود دارد. دانش آموزان قبولی بیش تر به مشاغل سطح بالا (پزشکی و مهندسی) و دانش آموزان مردودی بیش تر به مشاغل آزاد گرایش نشان داده اند. از طرفی گروه قبولی ها گفته اند که علاقه به شغل انگیزش برای تحصیل در آنها ایجاد نموده است و در سطح ۰۰۱٪ این رابطه معنادار بوده است.

۱۰-۱: نتایج حاصل از بررسی شماره ۱۰:

آیا بین وضعیت شغلی (موجود) تحصیل کرده ها و افت تحصیلی رابطه وجود دارد؟

در خصوص این سوال، آزمون کای دو تفاوت معنی دار بین نظرات دو گروه از قبولی ها و مردودین در رابطه با تاثیر درآمد شغلی تحصیل کردگان بر وضعیت تحصیلی دانش آموزان را نشان می دهد. این سوال، سوال گسترده ای بوده و با توجه به پاسخ هایی که به پرسش های پرسشنامه های پر شده توسط دانش آموزان در رابطه با آن به دست آمده است می توان چنین نتیجه گرفت:

- پاسخ دهندگان در اولویت بندی مشاغل پزشکی این گونه اظهار نظر کرده اند که ۱۷۰ نفر از قبولی های (۳۱،۵٪) پزشکی را در اولویت بالا انتخاب کرده اند و مردودی ها نیز ۶۹ نفر (۲۳،۲٪) بوده اند که نتیجه آزمون کای دو تفاوت بین دیدگاه این دو گروه را نسبت به ایده های شغلی، معنادار تلقی کرده است.

- در رابطه با شغل مهندسی نتیجه آزمون کای دو حاکی است که تفاوت نظرات بین دو گروه معنادار می باشد؛ لذا در مشاغل سطح بالا مثل پزشکی و مهندسی دو گروه یکسان نمی اندیشند و گرایش دانش آموزان قبولی و مردودی متفاوت است. این امر نشان دهنده تاثیر افت تحصیلی و نوع شغل انتخابی می باشد.

-در رابطه با شغل معلمی، کارمندی و حتی مشاغل آزاد نیز بین دو گروه این تفاوت رأی وجود دارد و نتیجه کلی آن که اولویت‌های شغلی نزد دانش‌آموزان قبولی و مردودی وجود دارد و آنان با نگاه خاص خود به این مشاغل نگاه کرده و درجات ۱ تا ۵ را مشخص نموده‌اند.

۱۳-۱- نتایج حاصل از بررسی سوال شماره ۱۳ تحقیق: «آیا بین نحوه گذران

اوقات فراغت دانش‌آموزان و افت تحصیلی رابطه وجود دارد؟»

در این خصوص دو سوال در پرسشنامه دانش‌آموزان مطرح شده و از نتایج برمی‌آید که بین دو گروه قبولی و مردودی از نظر چگونگی گذراندن اوقات فراغت متفاوت عمل نمی‌کنند. آزمون کای دو در مورد میزان ساعات مصرف شده دو گروه برای اوقات فراغت تفاوت معناداری نشان نمی‌دهد.

۲- نتایج حاصل از تحلیل ممیزی

نتایج حاصل از تحلیل ممیزی، ۳ متغیر را بر افت تحصیلی اثر گذار می‌داند که عبارتند از: میانگین نمرات در سال ۸۱-۸۲، برتری رابطه بر قانون در جامعه و آینده شغلی که مورد بحث قرار گرفتند.

پیشنهادها

یافته‌های تحقیق نتایجی را در اختیار قرار داده‌اند که براساس آن‌ها پیشنهادها زیر قابل طرح به نظر می‌رسد:

برنامه‌های تلویزیونی باید در عین تنوع از کیفیت متناسب برخوردار باشند.

۱- در توضیح این پیشنهاد باید گفت که چون تلویزیون یک رسانه ملی است و اکثر افراد جامعه و از جمله دانش‌آموزان متوسطه که در سنین جوانی هستند از آن استفاده می‌کنند، باید برنامه‌ها اعم از آموزشی، تفریحی و حتی طنز، غنای علمی لازم را داشته باشد؛ اما در نقد برنامه‌ها صاحب نظران این رسانه بکرات عنوان نموده‌اند

که تعداد شبکه‌ها (۹ تا شبکه) زیاد و عوامل کیفی ناکافی‌اند و با توجه به این که کارها با شتاب و ناپختگی همراه است و از طرف دیگر هر شبکه در شبانه روز مدت زیادی برنامه دارد، کیفیت فدای کمیت می‌شود!

صاحب نظران می‌گویند: در برنامه‌های هنری باید هنرمند جامعه را هدایت کند، نه این که دنباله رو جامعه باشد. در حال حاضر این‌گونه نیست و هنرمند فرصت لازم برای فکر و ابتکار ندارد.

بنابراین باید بررسی شود که اولاً: چند شبکه (کانال) باید پخش برنامه داشته باشند و چه برنامه‌هایی؛ ثانیاً: هر شبکه در شبانه روز چند ساعت برنامه پخش نماید. گاه مشاهده شده که در بخش‌هایی از شب برنامه‌هایی پخش شده که گرچه ممکن است بینندگانی داشته باشد (مثل افراد کشیک و غیره)؛ اما این که آیا این برنامه‌ها با خرجی که برای آن‌ها می‌شود توانسته باشند حتی رضایت همان تماشا کنندگان را برآورده کرده باشد، محل تاامل است.

۲- باید ترتیبی داده شود که دانش‌آموزان علاوه بر مطالعه کتاب‌های درسی خود، مطالب علمی بیشتری مطالعه کنند.

یافته‌ها نشان داده‌اند که نوع مطالب غیردرسی که دانش‌آموزان مطالعه می‌کنند با افت تحصیلی رابطه دارد و دانش‌آموزان قبول شده مطالب علمی بیشتری مطالعه می‌نمایند؛ اما برای کاهش افت تحصیلی، وظیفه دست‌اندرکاران مراکز آموزشی این است که تمام دانش‌آموزان و از جمله دانش‌آموزان ضعیف را با استفاده از مکانیزم‌های تشویقی به مطالعه مطالبی راغب کنند که توان علمی آن‌ها را افزایش دهد.

۳- کتابخانه‌های مدارس تجهیز شوند

۱. نگارندگان خود بارها شاهد این نقدها بوده و از جمله در برنامه نوروز ۸۴ همین مطالب مطرح شده که در این جا از ذکر نام شرکت کنندگان و مجری خودداری می‌شود.

یکی از مکانیزم‌های علمی در این زمینه تجهیز کتابخانه‌های مدارس است. نتایج این تحقیق گویای آن است که کتابخانه‌های مدارس مکان مناسبی برای مطالعه منابع غیر درسی نیستند بنابراین مسئولین باید هم از نظر فیزیکی و هم از لحاظ محتوایی به کتابخانه‌های مدارس سر و سامان بهتری بدهند و زمینه رشد دانش‌آموزان را مساعدتر نمایند. مدیران موفق هستند که می‌توانند الگوهای قابل ملاحظه‌ای ارائه نمایند و استفاده از نظرات آن‌ها در این زمینه می‌تواند کارساز باشد.^۱

۴- با دانش‌آموزانی که بعضی از اعضا خانواده آن‌ها معتادند بر خورد سازنده‌ای صورت گیرد.

موفقیت‌های تحصیلی دانش‌آموز به عوامل بسیاری از جمله توانایی او و اولویت‌های وی بستگی دارد، اما ادبیات اقتصاد جدید آموزش و پرورش می‌گوید که پیشرفت تحصیلی دانش‌آموز شدیداً به خانواده وابسته است. تحقیقات تجربی هم خاطر نشان می‌کنند که خانواده اثر مهمی بر وضعیت تحصیلی دانش‌آموزان دارد و چنانچه عضوی از اعضا خانواده دچار مشکلی (بویژه اعتیاد) باشد، این مشکل تمام اعضا خانواده را در برمی‌گیرد.

نتایج این تحقیق حاکی از آن است که بلای اعتیاد علاوه بر این که آرامش فکری تمام اعضا خانواده را بر هم می‌زند و بر افت تحصیلی دانش‌آموزان اثر گذار است، بر روابط اجتماعی دانش‌آموزان هم تأثیر منفی می‌گذارد پس مسئولین آموزش و پرورش؛ گرچه نمی‌توانند با این عامل محیطی که از بیرون، مراکز آموزشی را تحت

۱. محققین در ارزیابی الگوهای مدیریتی ارائه شده توسط مدیران مشاهده نموده‌اند که عده‌ای از آن‌ها با توان قابل ملاحظه‌ای اقدام نموده و مکان را برای استفاده (از جمله کتابخوانی) آماده کرده‌اند و الگوی آن‌ها می‌تواند مورد استفاده دیگران قرار گیرد.

تاثیر شدید قرار می‌دهد بطور کامل چاره‌اندیشی کنند، باید در حیطة کار و اختیار خود در دو بعد با این شکل پیکار نمایند؛ یعنی:

اولاً: دانش‌آموزانی را که برخی از اعضای خانواده آن‌ها معتاد هستند با دقت و احتیاط کامل مورد شناسایی قرار دهند و به صورت جدی، اما بی سر و صدا مورد حمایت (مادی و غیرمادی) قرار دهند؛ زیرا این دسته از دانش‌آموزان نسبت به دیگران آسیب‌پذیرترند و نه تنها باید کمک شوند، بلکه این بلور در آن‌ها ایجاد شود که در مشکلات می‌توانند از مسؤولین مدرسه به عنوان تکیه‌گاه‌های کارساز و قابل اعتماد استفاده کنند.

ثانیاً: با استفاده از مشاوران متخصص و فهیم با خانواده‌های این دسته از دانش‌آموزان ارتباط مناسب برقرار شود و در حد امکان از مسؤولیت نتایج اعتیاد به زندگی تحصیلی دانش‌آموز جلوگیری شود. مدل بیماری واگیردار که نشان‌دهنده شکل اصلی چشم‌انداز جامعه‌پذیری جمعی است حکایت از آن دارد که جوانان سخت تحت تاثیر رفتارهای هم جمع‌های خود قرار می‌گیرند و زیانباری‌ها به صورت ایپدی گسترش می‌یابند.

۵- برتری رابطه بر قانون در جامعه باید از میان برود

یافته‌های تحقیق نشان داده‌اند که پاسخگویان، برتری رابطه بر قانون را به عنوان یکی از عوامل مهم اثرگذار بر افت تحصیلی مطرح کرده‌اند و گرچه این برتری مشهود نیست (و شاید بهتر بود که طی سؤالی از آن‌ها خواسته می‌شد تجربه خود را در این زمینه بیان کنند)، می‌توان از قرائن و شواهد پی برد که این مسأله در چشم‌انداز آنها قابل مشاهده بوده و از نظر آن‌ها خطر آفرین تلقی شده است. بنابراین با توجه به این که مصادیقی در این زمینه مشاهده می‌شود دست‌اندرکاران آموزش و پرورش لازم است تا آن‌جا که به حیطة اختیارشان مرتبط می‌شود، سعی کنند از هر گونه بی‌توجهی به قوانین و مقررات منطقی یا برتری دادن رابطه بر قانون پرهیزند و دیگران را هم به این امر وا دارند و تشویق کنند. برتری دادن رابطه بر قانون یا به

اصطلاح پارتی بازی، چنانچه در سازمانی (که جامعه خود یک سازمان است) شایع شود فساد اداری شدید و مشکلات متعددی به دنبال خواهد داشت. از سوی دیگر کنترل این پدیده بسیار مشکل است؛ زیرا بر قامت خود لباس‌های گوناگون می‌پوشاند و به انحای مختلف ظاهر می‌شود؛ ولی در هر حال و در حد امکان باید به مقابله با آن برخاست.

۶ - دانش‌آموزان را باید با تحصیل هدفمند آشنا نمود

جوان‌هایی که دنیای اجتماعی آن‌ها گسترده می‌شود، تحت تاثیر شرایط محیط قرار می‌گیرند و حرکت به سوی بزرگسالی با بسط شبکه‌های اجتماعی و تماس با معاشین بیرونی و افزایش اندازه دنیای اجتماعی فرد همراه است. کسانی که در مجاورت جوانان قرار می‌گیرند، چنانچه شأن اجتماعی بالایی داشته باشند این ادراک را در آنها زنده می‌کنند که تحصیل هدفمند است.

این کسان می‌توانند معلمان، مربیان و مسؤولین آموزش و پرورش باشند. این‌ها باید به دانش‌آموزان پیاموند که ارزش تحصیل را به طور واقعی درک کنند که حتی اگر وضعیت اقتصادی جامعه هم به نفع تحصیل کرده‌ها نباشد، از شأن تحصیل هدفمند کاسته نمی‌شود. تحصیل هدفمند، حتی می‌تواند با افزایش توان اقتصادی فرد همراه باشد. در جامعه (امروز) کسانی هستند که بدون این‌که تحصیلات عالی داشته باشند، به مقامات عالییه اقتصادی، اجتماعی رسیده‌اند؛ ولی این مسأله هیچگاه ارزش تحصیل را نفی نمی‌کند و بعید نیست که تحصیل هدفمند بتواند با افزایش رفاه همراه باشد. نتایج این تحقیق نشان داده که بین وضعیت اجتماعی جامعه (از نظر برتری رابطه بر قانون) و افت تحصیلی رابطه برقرار است و از ۸۳۷ نفری که پاسخ آن‌ها گردآوری شده است، حدود ۴۰٪ (۳۳۴ نفر) گفته‌اند که در جامعه ما فقط با داشتن رابطه، کار انجام می‌شود که این عدد بسیار بزرگ است و چنین مسأله‌ای جای تاسف دارد ولی؛ مع الوصف نمی‌توان پذیرفت که چون رابطه برقرار است جامعه دانش‌آموزی باید دچار افت تحصیلی شود. متغیرهای دیگر تحقیق هم باید برای دانش‌آموزان و به وسیله معلمان و مسؤولان و بخصوص مشاوران توانا، آبدیده و

کارورزیده تشریح شوند. بایستی دانش‌آموزان را توجه نمود که اشغال‌های سندلی‌های مدارس برای کسانی که تحصیل هدفمند را دنبال نمی‌کنند توجیه منطقی ندارد و هزینه افت تحصیلی، همه افراد جامعه را در بر می‌گیرد.

به نظر می‌رسد مسؤولین مدارس (دبیرستان‌ها) بایستی از مناسبت‌های مختلف برای تشریح نتایج چنین تحقیقاتی برای دانش‌آموزان استفاده کنند و نه تنها خود به این مهم مبادرت کنند، بلکه از افراد صاحب نظر واقعی و کسانی که دانش‌آموزان حرف آن‌ها را از روی میل می‌شنوند (مثل الگوهای اجتماعی) بخواهند که به کمک آموزش و پرورش بیایند و این مسأله را حل کنند. عوامل اجتماعی اثر گذار بر افت تحصیلی عوامل مهمی هستند که رفع آن‌ها عمدتاً در حیطه اختیار دست‌اندرکاران آموزش و پرورش نیست و عزم ملی می‌طلبد. عوامل دیگری که در رابطه با افت تحصیلی‌اند و از جمله عوامل فردی، قابل مقایسه با عوامل اجتماعی نیستند. عوامل اجتماعی در بیرون سازمان آموزش و پرورش خودنمایی می‌کنند؛ ولی تهدیدشان بسیار جدی است. حتی دست‌اندرکاران آموزش و پرورش (معلمان، مربیان، مدیران و ...) می‌توانند با کمی ناپختگی در تشدید عوامل اجتماعی منفی اثر گذار بر افت تحصیلی دخیل باشند. توصیه مهم این تحقیق به مسؤولین آموزش و پرورش این است که فرهنگ سازی برای به منصفه ظهور رساندن تحصیل هدفمند را سرلوحه کار خود قرار داده، با انتخاب و به کارگیری مدیران کارآمد، آموزش و پرورش را در جهت افزایش کارایی و کاهش ناکارآمدی هدایت کنند. و چون افزایش کارایی در گرو دو عامل اساسی یعنی توان و تمایل است و چنانچه مدیران آموزشگاه‌ها تمایل، ولی توان کافی نداشته باشند نمی‌توانند کار مهمی انجام دهند، در وهله اول بایستی آن‌ها را کارآمد ساخت تا آنان هم با توانمندی خود و استفاده از دیگران که می‌توانند ایشان را بخوبی هدایت و کمک کنند از عهده مسؤولیت اساسی خویش برآیند. استفاده مناسب از یافته‌های تحقیق حاضر می‌تواند در این زمینه کارساز باشد.

منابع و مأخذ

الف) فارسی

۱. اقتداری، علی محمد، توسعه اقتصادی کشورهای در حال توسعه، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۴.
۲. بیابانگرد، اسماعیل، روش‌های پیشگیری از افت تحصیلی، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۸۰.
۳. گزارش آماری، دفتر فناوری اطلاعات وزارت آموزش و پرورش تهران، ۱۳۸۰.
۴. گزارش آماری، دفتر فناوری اطلاعات سازمانی آموزش و پرورش استان قم، ۱۳۸۲.
۵. مبانی نظری و علمی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی، تهران، انتشارات رشد، ۱۳۷۴.
۶. نفیسی، عبدالحسین، آموزش و پرورش ایران ۱۴۰۰، تهران، انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۶.

ب) انگلیسی

1. crowder south, *Neighborhood Distress and school drop out*, state university of New york, 2003
2. *Dallas commssion on children and youth student drop out*, 2000.
3. Farahati et al, *the effects of parents psychiatric Disorders on children's Highschool*, economics of Education Review, 2003
4. Hayes, Richard, *Using school, wide data to advocate for student success*, American school counsoler association 2002.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات تربیتی
رتال جامع علوم انسانی